

# MINNESMERKET CISSI KLEIN-STATUEN

## Fredningsdokumentasjon



KULTURHISTORISK RAPPORT

Utarbeidet av Trøndelag fylkeskommune og Riksantikvaren 2022

## Innholdsfortegnelse

BAKGRUNN .....	3
Om fredningsdokumentasjonen.....	3
Bakgrunn for fredningen .....	3
Lokalisering.....	3
Innsamling av dokumentasjon .....	3
BESKRIVELSE AV FREDNINGSOBJEKTET .....	3
Minnesmerket Cissi Klein-statuen.....	3
Skulpturen som kunst i det offentlige rom .....	3
Skulpturen og sammenheng med miljøet .....	5
Del av parken på Museums plass .....	5
Historisk utvikling av parkuformingen.....	6
Parken i dag og detaljering innenfor fredningsområdet.....	8
Cissi Kleins gate .....	11
Den jødiske befolkningen i Norge .....	11
CISSI KLEIN .....	15
Bakgrunn .....	15
Krigen bryter ut .....	16
Cissi blir arrestert .....	16
Hva skjedde med familien? .....	17
KUNSTVERKET.....	17
Forslag om statue og innsamlingsaksjon.....	17
Utførende kunstners betraktninger om arbeidsprosessen.....	18
Om kunstnerne.....	18
Tone Løvseth Ek.....	18
Tore Bjørn Skjølvik .....	18
Cissi Klein i dag .....	19
Cissi Klein i Trondheimshistorien.....	19
Wall of Feminism.....	19
Cissi Klein videregående skole.....	19
Minnesmerket Cissi Klein-statuen – et sted for markering.....	20

Forsidebilde: Minnesmerket Cissi Klein-statuen på Museums plass.

Foto med mindre annet er presisert: Monica Anette Rusten, Trøndelag fylkeskommune.

Tore Bjørn Skjølvik / Tone Ek: Cissi Klein. Skulptur, 1997 © Tore Bjørn Skjølvik / Tone Ek / BONO.

## BAKGRUNN

### Om fredningsdokumentasjonen

En fredningsdokumentasjon er et vedlegg til fredningsvedtaket. Dokumentasjonsvedlegget opplyser vedtaket og danner utgangspunkt for fremtidig forvaltning av kulturminnet.

Fredningsdokumentasjonen belyser ikke alle forhold eller utgjør en uttømmende historisk oversikt.

### Bakgrunn for fredningen

I forbindelse med Riksantikvarens satsing på nasjonale minoriteters kulturminner, er et utvalg av jødiske kulturmiljøer i Norge valgt ut for fredning. Bakgrunnen for denne nasjonale satsingen var en kartlegging av fredete kulturminner i Norge i 2011, der det ble avdekket at svært få kulturminner knyttet til nasjonale minoriteter var representert på fredningslisten. Som et ledd i fredningsstrategien mot 2020 skulle Riksantikvaren løfte frem og få økt kunnskap om våre nasjonale minoriteters kulturminner og frede et utvalg av disse. Minnesmerket Cissi Klein-statuen er et av flere utvalgte kulturminner i Trondheim som er foreslått fredet.

### Lokalisering

Minnesmerket Cissi Klein-statuen står i parken på Museums plass på Kalvskinnet i Trondheim, rett bak Leüthenhaven. Adressen er Hans Hagerups gate 7. Minnesmerket er flankert av fire benker, to på hver side av minnesmerket. Parken grenser til Cissi Kleins gate mot øst.

### Innsamling av dokumentasjon

I utarbeidelsen av dokumentasjonsvedlegget har det vært et bredt samarbeid. Vi har benyttet kilder og notat fra Jødisk museum i Trondheim for å fortelle Cissi Kleins historie. Videre har vi hatt et samarbeid med Jødisk museum, Det Jødiske Samfunn i Trondheim, og grunneier og eier av statuen Trondheim kommune v/eierskapsenheten, kommunedirektørens fagstab, kommunalteknikk og Trondheim bydrift. Fylkeskommunen har også vært i dialog med utførende kunstnere og personen som foreslo utarbeidelse av statuen i 1990.

## BESKRIVELSE AV FREDNINGSOBJEKTET

### Minnesmerket Cissi Klein-statuen

#### Skulpturen som kunst i det offentlige rom

Skulpturen er i støpt bronse, og er frittstående på gategulv i en park. Skulpturens mål er:

Høyde: 130 cm

Bredde: 94 cm

Dybde: 125 cm

Statuen ble avduket 6. oktober 1997, på årsdagen for aksjonen mot jødene og i jubileumsåret da Trondheim feiret sine 1000 år som by. På en infoplakett på statuen står: *Til minne om våre jødiske barn og tenåringer som ble myrdet i Auschwitz i mars 1943. Gitt av Trondhjemmere til 1000-års jubileet i 1997. Utført av Tore Bjørn Skjølsvik og Tone Ek.*





*Cissi Klein-statuen sett mot nordøst*



*Statuen sett mot sørøst*



*Sett bakfra og utover parken, mot sørvest*



*Sett mot nord, på siden av benken vises infoplaketten*





*Cissis lille koffert med hennes navn på*

*Detalj av at bena ikke når ned til bakken*

### Skulpturen og sammenheng med miljøet

Plasseringen av minnesmerket på Museums plass er ikke tilfeldig. Cissi Klein og hennes familie bodde i 2. etg. på Museums plass 3, i dag Hans Hagerups gate 5, som er en av gårdene som omkranser parken. På bygårdens nordvestre hjørne er det lagt ned snublesteiner til minne om Cissi og hennes familie, og deportasjonen. Snublesteinene for Abraham Klein, Cissi Petra Klein og Wulf Klein, er tre av 65 snublesteiner lagt ned i Trondheim. Leiligheten til Cissi Kleins familie var også en av tre leiligheter i Trondheim brukt til internering av kvinner og barn.

På bygården er det satt opp en plakett. Den var Trondheim bys første offentlige minnesmerke over jødiske ofre under andre verdenskrig.



*Plakett på veggen på Hans Hagerups gate 5*



*Snublesteiner i fortau foran bygård*

### Del av parken på Museums plass

Opprinnelig hadde statuen av Cissi Klein en annen plassering enn den har i dag. Dagens plassering er en tilpasning til omgivelsene etter en oppgradering parken fikk i forbindelse med 250-års jubileet til Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab (DKNVS) i 2010.



*Cissi Klein-statuen hadde opprinnelig en annen plassering på Museums plass. Utsnitt fra Adresseavisens artikkel "Cissi Klein får selskap i parken" datert 09.07.2008*

Historisk utvikling av parkutformingen

Siden utbygging av området og etablering av parken har utformingen blitt endret flere ganger. Ortofoto under viser utviklingen og endringene fra 1937 og frem til i dag.





*Det tidligste ortofoto fra Trondheim i 1937 viser trolig parkens opprinnelige utforming. Bilde fra 1947 viser samme utforming*



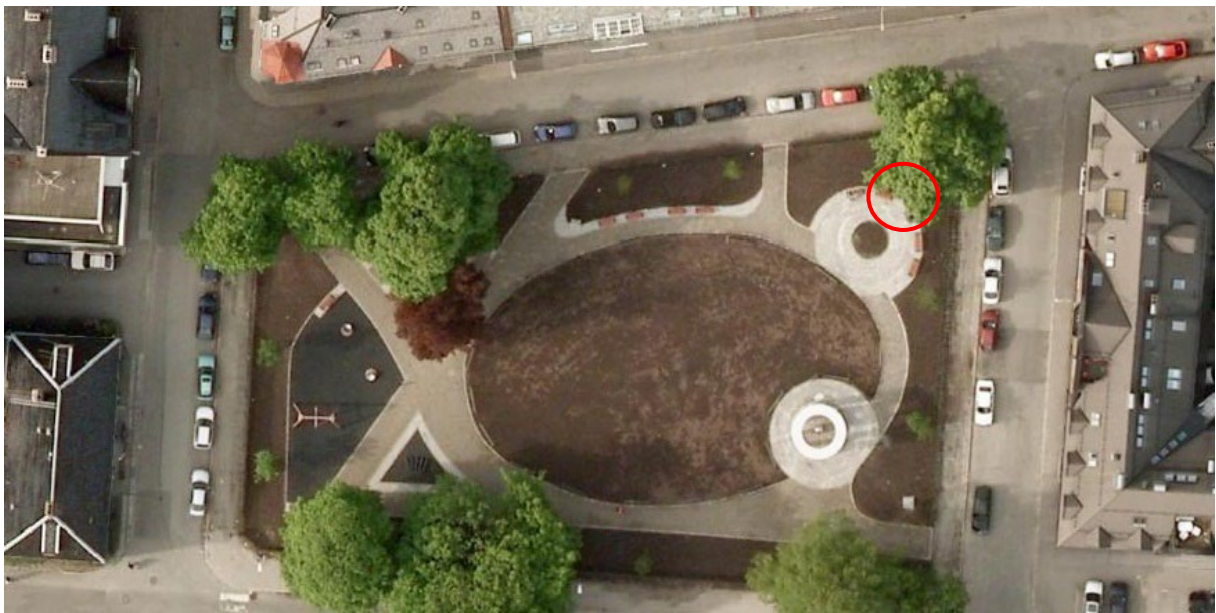
*Ortofoto fra 1957 viser at parken har blitt opparbeidet med ny utforming.*



*I 1984 har parken fått ny utforming. Parken hadde denne utformingen da statuen ble avduket.*



*Ortofoto fra 2008 er det mest tydelige og viser statuens plassering, markert med rød sirkel.*



*På bilde fra 2010 ser vi at parken nylig er oppgradert. Skulpturen har fått sin nåværende plassering, markert med rød sirkel.*

#### Parken i dag og detaljering innenfor fredningsområdet

Statuen står i dag flankert av to benker på hver side i nordøstre del av parken som har en sirkulær form. Her er det lagt et belegg av små gatestein og skiferheller i et mønster, innerst i sirkelen er et rundt bed som beplantes årlig med sommerblomster.

Bak benkene mot Cissi Kleins gate i øst og Hans Hagerups gate i nord, er det et bed beplattet med stauder. I nordøstre hjørne står et eldre hestekastanjetre. Hele parken er innrammet av beskårne busker. Utenfor barlind mot fortau er det satt opp nettinggjerder.





*Nordøstre del av parken sett mot sørvest, fra Cissi Kleins gate*



*Bildet viser detaljering i dekke og benkenes plassering i nordøstre hjørne. Foto: Kjersti Myhr*





*Detalj av smågatestein og skiferheller*



*Detalj av bed i sirkel, august 2022*



*Detalj av staudebed bak statuen mot nordøst*



*Detalj av barlindbusk med brutt hjørne mot nordøst*



*Detalj av barlindbusk og nettinggjerde sett mot øst*



*En eldre hestekastanje i nordøstre hjørne av parken*



Parkens utforming er tegnet av Magnhild Lunde, overlandskapsarkitekt i Trondheim kommune. Hun forteller at parkens utforming ble laget som en case i forbindelse med et kurs hun tok i universell utforming. Parkens oppgradering hadde vært planlagt lenge, så det var en tilfeldighet at det ble jobbet med akkurat denne parken i forbindelse med kurset.

Samtidig med utforming av parken kom kunstverket laget til DKNVS' 250-års jubileum. I utformingen var det viktig at det ble en balanse, og soner og kunstverk ble flyttet rundt på til man til slutt valgte dagens utforming.

Parken er sonedelt, med lekesone og oppholdssone. Den store plenen ble videreført fra forrige park, fordi det er behov for oppholdsareal. I formgivingen ble det lagt vekt på veifinning, at det skjer noe langs grusgangene. Sanseropplevelser i parken har vært viktig, og det er derfor det ble laget en ramme med alle staudene, for fargespill og duft. Det var også viktig å få ganglinjer gjennom parken, slik at en fortsetter inn i parken heller enn å gå på fortauet. Av den grunn ble det også lagt en diagonal ganglinje gjennom parken. I lekesonen er det litt andre lekeapparater enn det en finner på de vanlige lekeplasser, blant annet lyd-lekeapparat. Det er satt ut så mange benker som mulig, slik at det alltid skal være en ledig benk.

Cissi Klein-statuen sto ganske alene i en nedslitt park. I arbeidet med å finne en ny plassering ble Det Jødiske Samfunn i Trondheim involvert. Skulpturen ble satt inn i en sammenheng med flere sitteplasser for å være en del av en sosial møteplass. At skiferdekket er trukket ut i stien, er et veifinningsgrep for å vise svaksynte at det skjer noe.

### Cissi Kleins gate

Den lille gatestrekningen øst for parken hadde tidligere navnet Museums plass. Gatenavnet ble endret til Cissi Kleins gate høsten 1995. Gaten har eksistert i sin nåværende form siden området ble bygd ut på tidlig 1900-tallet.



*Cissi Kleins gate sett mot sør*



*Cissi Kleins gate sett mot nord*

### Den jødiske befolkningen i Norge

Det foreligger en rik litteratur om norske jøder og jødisk liv i Norge. I Oskar Mendelsohns betydelige arbeid «Jødernes historie i Norge - gjennom 300 år» finnes en oversikt over hans kilder. Utgaven fra 2019 har i tillegg fått en bibliografi over forskningslitteraturen på utgivelsestidspunktet.

Vi kjenner ikke til når den første jøden oppholdt seg i det som i dag er Norge. Vi antar det har vært reisende i forbindelse med handel. Kanskje var det i middelalderen, kanskje tidligere. De første dokumenterte jødene i Norge ser vi på 1600-tallet. Disse var knyttet til den dansk-norske staten og var i landet som følge av et kongelig privilegium. Jøder var en av flere tros- og folkegrupper som ble diskriminert og som bare kunne oppholde seg i landet på visse vilkår.

De få jødene som oppholdt seg i Norge under dansketiden, var såkalte tyske og portugisiske jøder som kunne få innpass i landet med leidebrev etter Christian Vs lov av 1687. I 1814 gikk de to rikene Danmark og Norge hver sin vei i spørsmålet om jøder. I Danmark ble det i mars 1814 vedtatt et frihetsbrev som tok sikte på å integrere jødene, mens det kort tid etter ble vedtatt et forbud i Norge gjennom Grunnlovens §2. Forbudet i § 2 førte også til at norsk politikk kom i utakt med sammenlignbare land. Både Sverige og Danmark hadde små jødiske befolkninger med lengre tilstedeværelse i landene.

Under forbudet kom det et fåtall konvertitter til Norge, men i det store og hele kom det ikke jøder til riket og forbudet ble praktisert. Sentralt i kampen for opphevelse av §2 sto dikteren Henrik Wergeland. Det eldste kjente kulturminnet som finnes etter jødene i Norge, er Wergeland-monumentet i Oslo. Det ble finansiert av jøder i Danmark og Sverige for Wergelands innsats. Det norske forbudet mot jøder besto til 1851. Det hadde da vært stemt over i Stortinget i 1845, 1848 og 1851.

Etter 24. september 1851 har jøder hatt adgang til Norge og sakte, men sikkert kom det enkelte jøder til landet. Fellestrekkene for de første jødiske immigrantene er at de kom fra områder som Norge hadde relasjoner til, som Sverige, Danmark og Nord-Tyskland. Noen av dem ble i landet for en stund, mens andre ble bofaste resten av livet.

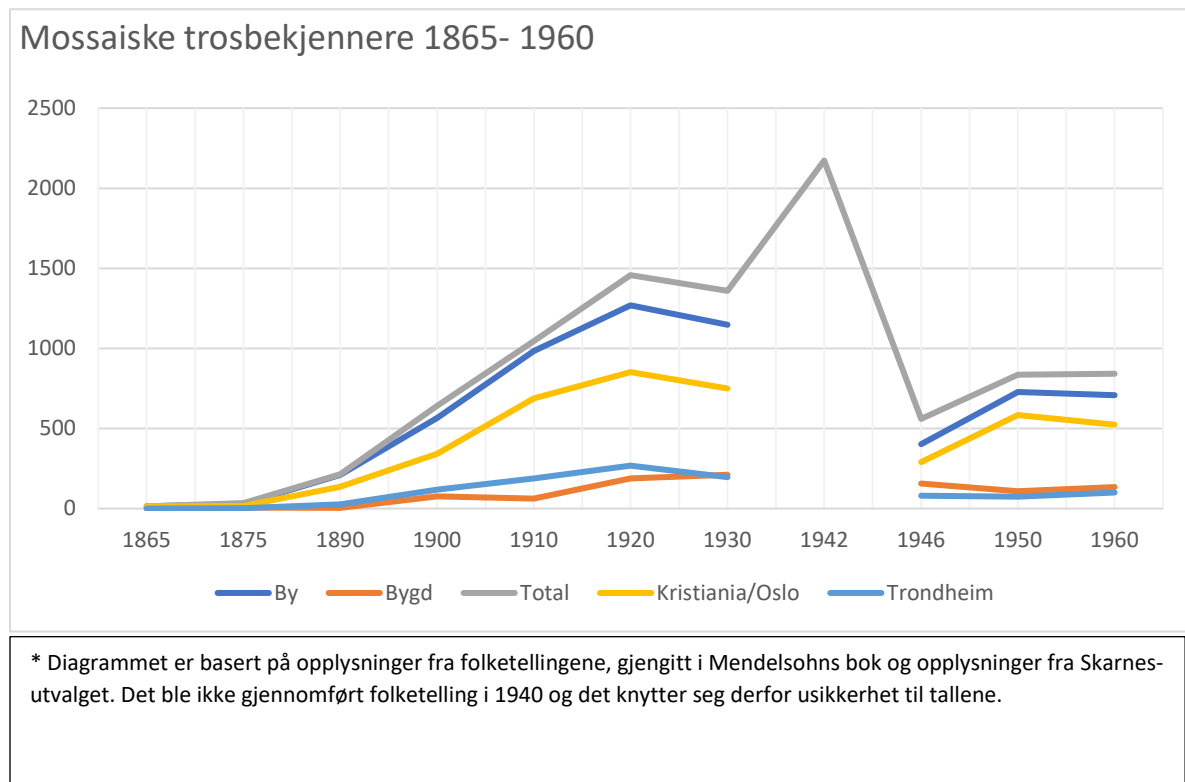
Størrelsen på den jødiske befolkningen var imidlertid svært liten og gav lite rom for å etablere institusjoner. Den første ble gravlunden i dagens Sofienbergparken i Oslo, som ble kjøpt inn av noen av de første jødiske familiene i 1869. I 1892 ble Det Mosaiske Trossamfunn etablert og det ble snart fulgt av flere menigheter i Kristiania. I Trondheim ble Det Mosaiske Trossamfunn først etablert i 1905.

Opphevelsen av passtvangen i 1860 medførte at fremmedlovgivningen fram til 1901 var på sitt mest liberale. Fra 1888 ble det imidlertid krevd løsningsbevis og tre års botid for å få statsborgerskap.

Kravet om løsningsbevis virket kompliserende for mange og medførte at flere aldri ble norske borgere til tross for lang tilknytning til landet. I 1917 ble passtvangen gjeninnført.



Pogromer i Tsar-Russland fra 1880-tallet gikk i bølger frem til mellomkrigstiden, og det medførte økt jødisk innvandring til Norge fra disse områdene. De nye innvandrerne skilte seg fra de tidligste jødiske innvandrerne språklig, kulturelt og sosio-økonomisk. Fra 1890 til om lag 1900 kom det rundt 40 personer i året. De fleste bosatte seg i Kristiania, men også Trondheim fikk en relativt stor jødisk befolkning.



Alt i alt regner en med at det bodde jøder i alle fylker og i 62 kommuner før andre verdenskrig. Tabellen over mosaiske trosbekjennere gir et inntrykk av utviklingen i den jødiske befolkningen i Norge, men har flere feilkilder. For eksempel mangler den en oversikt over jødisk innvandring til Norge før andre verdenskrig. Tallene for 1946 tar ikke høyde for at ikke alle som hadde flyktet eller overlevd opphold i utryddelsesleirene, var kommet tilbake. Det er ikke registrert trosretning i folketellingene etter 1960. I dag antas det at den jødiske delen av befolkningen er i underkant av tusen personer. Sammenlignet med den danske og den svenske jødiske minoriteten, forble den norske liten.

Mange av de første jødiske innvandrerne til Norge skaffet seg raskt borgerbrev og drev næring, primært i byene. I den andre bølgen av jødiske innvandrere ble omførselshandel en vei inn i sysselsetting. Da reglene for omførselshandel ble strammet inn i 1908, forsvant mye av denne virksomheten og flere søkte å etablere forretninger.

Forretningsdrift, særlig innen tekstil- og konfeksjonsbransjen, var det relativt mange som sysselsatt seg med. Men vi finner også jøder i en rekke andre bransjer som kortevarer, foto eller tobakksindustrien. I den sistnevnte utgjorde jødiske arbeidere en etterspurt spesialkompetanse, og en av de markante produsentene, «Glott», var selv jødisk. Alt i alt var det rundt 400 bedrifter med jødiske eiere før krigen. Etter hvert ble de frie yrkene og utdanning en måte å sikre sosial mobilitet. Svært få jobbet i det offentlige eller var sysselsatt i primærnæringene, men flere livnærte seg innenfor håndverk og kunst.

Den jødiske minoriteten skal ha vært svært aktiv i egen integrasjon, blant annet ved å ta til seg skikker og feiringer knyttet til norsk kultur. Det finnes mange familietradisjoner knyttet til ikke-jødiske helligdager, som julefeiring eller 17. mai. Deltakelse i foreningsarbeid og idrettslag sto sentralt i integrasjonsarbeidet og hadde også en viktig samlende og sosial funksjon. Samtidig opplevde mange norske jøder et utenforskap. Antisemittiske holdninger forekom relativt hyppig ikke bare under andre verdenskrig, men også gjennom mellomkrigstiden.

Forfølgelsen og opptakten til norsk holocaust startet med enkelte tiltak som trakassering og merking av forretninger og forfølgelse av personer. I 1941 ble radioapparatene til jødiske hjem beslaglagt. Synagogen i Trondheim ble beslaglagt i april 1941. I januar 1942 ble det innført «J» i pass og registrering av jødiske borgere ble gjennomført.

I mars 1942 gjeninnførte Quislings regjering Grunnlovens §2.

I oktober 1942 ble de jødiske mennene arrestert, en måned senere ble kvinner og barn også arrestert. I de nordligste fylkene hadde arrestasjonene begynt allerede i forbindelse med det tyske angrepet på Sovjetunionen i 1941, men også i Trondheim ble arrestasjoner gjennomført tidligere.

I oktober 1942 ble beslagleggelsen av boene gjort til lov gjennom «Lov av 26. oktober 1942 om inndragning av formue som tilhører jøder». I perioden 26. november 1942 til 24. februar 1943 ble jødene deportert med skipene Donau, Monte Rosa og Gotenland. De fleste ble sendt med skipet Donau den 26. november. I alt ble 773 jøder deportert.

De aller fleste deporterte ble myrdet ved ankomst i Auschwitz, herunder alle kvinner og barn. 38 overlevde dødsleirene. I alt ble om lag 35% av den jødiske befolkningen i Norge myrdet, 60 % av disse var menn. I tillegg til de deporterte ble 22 jøder drept i Norge. I alt ble 230 familier utslettet. Av den resterende jødiske befolkningen flyktet mellom 1100 og 1300 til Storbritannia og Sverige. Deres historier er mangfoldige. De handler om alt fra å få den hjelpen de hadde behov for av mennesker som risikerte alt, til å bli utbyttet av «hjelpere» som bistod mot egen vinning. Forfølgelsen og drapene var en nazistisk forbrytelse, men ble effektivisert og muliggjort gjennom norske statsansatte og institusjoner som deltok i kartlegging, arrestasjoner og likvidasjon av boene.

De som kom hjem til Norge etter krigen, måtte foruten å reetablere livene sine mellom sorg og traumer, kjempe for å få tilbake eiendeler og statsborgerskap. De deportertes bo kunne ikke gjøres opp før etter en lovendring i oktober 1947, og utbetalinger knyttet til tapt løstøre fortsatte fram til 1960. Det ble behandlet skifter så sent som i 1987.

Hverken oppgjøret med offentlighetens rolle i forfølgelse av jødene og likvidasjon av boene eller tilbakeføring ble gjennomført på en tilstrekkelig god måte. Formaliteter vanskeliggjorde for de gjenlevende å overta de beslaglagte bedriftene, og myndighetene la til grunn prinsipper for skifter som i realiteten tømte boene for store verdier gjennom utjevning, belastning for skiftebehandling og gjentagende arveavgifter basert på fiktive dødsrekkefølger. I tillegg var store formuesgoder som smykker og andre verdigjenstander ikke registrert som beslaglagt, men regelrett plyndret.

Kort tid etter krigen ble ideen om å hente et antall jøder til landet drøftet. Det resulterte i at man hentet i alt 592 relativt unge voksne fra britisk og amerikansk sektor. Fra statens side ble det anlagt et arbeidskraftperspektiv med ønske om fagutdannede innvandrere. Svært mange av dem som kom, ble bare en kort periode. Opprettelsen av Israel og muligheter til å emigrere til Canada og USA under Koreakrigen medførte at de fleste valgte å flytte.

I 1996 ble Skarpnes-utvalget nedsatt for å vurdere oppgjøret. Utvalgets innstilling ble delt i et flertall og i et mindretall, og mindretallets innstilling dannet grunnlag for Stortingets vedtak om



restitusjon/erstatning på 450 millioner kroner 11. mars 1999. Erstatningen dannet blant annet også grunnlaget for opprettelsen av HL-senteret, det nasjonale minnesmerket «deportasjonsmonumentet» på Akershusstranda i Oslo og mange andre tiltak rettet mot jødisk liv i Norge.

Det norske samfunnets behandling av jødene før, under og etter andre verdenskrig er fortsatt gjenstand for forskning og debatt. Det er langt fra et entydig eller positivt bilde som dannes av det norske samfunnet.

De jødiske institusjonene startet også på nytt etter krigen. I synagogen i Bergstien ble det holdt gudstjenester fra 31. august 1945, men synagogen i Calmeyers gate kom ikke i bruk igjen. Den ble først benyttet som lager, senere fikk den andre funksjoner. I dag holder jødisk museum til i deler av bygningen. Synagogen i Trondheim ble gjenåpnet i 1947. I 1948 ble minnesmerket med navnene på de fleste som ble drept under krigen, reist på Helsefyr gravlund. Minnesmerket ble i 1953 supplert med en urne med aske fra Auschwitz. På gravlundene på Lademoen i Trondheim ble det reist et monument 13. oktober 1947 med navnene på dem som forfulgt og drept blant de nordenfjeldske jødene.

I dag er det menigheter i Oslo og Trondheim, og det bor også en del jøder i Bergen og Kristiansand.

Menigheten i Oslo er den største og den mest aktive. Noen av restitusjonspengene ble brukt til oppussing og utvidelse av samfunnshuset i Oslo. Det huser barnehage, kontor, heider, ungdomsforening og voksenopplæring, og det er også etablert et jødisk gamlehjem ved siden av synagogen.

Synagogen i Trondheim blir brukt til gudstjeneste ved helligdager og til undervisning på hverdager. Den fungerer i tillegg som museum.

Selv om den jødiske befolkningen er liten, har den gjennom hele etterkrigstiden hatt en markant tilstedeværelse i samfunnet med sentrale skikkelser og stemmer innenfor blant annet kunst, kultur, akademia og politikk.

## CISSI KLEIN<sup>1</sup>

### Bakgrunn

Cissi var født 19. april 1929 i Narvik og kom fra en jødisk familie. Da hun fortsatt var veldig liten, flyttet hun til Trondheim med foreldrene sine Wulf og Milla (f. Gluck) Klein. Cissi hadde også en storebror, Abraham, som var tre år eldre og en lillebror, Josef Isidor, som døde bare to måneder gammel i 1931.

---

<sup>1</sup> Teksten er hentet i sin helhet fra Jødisk Museums notat; [notat-om-cissi-klein.-fra-jodisk-museum-i-navnesaken.pdf \(trondelagfylke.no\)](https://www.jodiskmuseum.no/om-jodisk-museum-i-navnesaken.pdf)

Cissis far, Wulf, hadde kommet til Norge fra Litauen i 1905. De første årene arbeidet han som omførselshandler, før han drev flere butikker, blant annet i Ålesund og Honningsvåg. I 1924 giftet han seg med Milla Gluck, som hadde kommet til Norge fra Latvia i 1912. Ekteparet flyttet til Narvik samme år som de giftet seg. Da Cissi og søsknene flyttet sørover til Trondheim, bodde de i de første årene en bygård i Innherredsveien 25.

I 1935 begynte Cissi på Kalvskinnets skole, der storebroren Abraham også gikk. Da hadde de flyttet til Museums plass. Cissis foreldre eide en butikk i byen, Sæbemagasinet, som lå i Thomas Angells gate, på hjørnet av Munkegata. I butikken solgte de alt mulig; såper, kammer, sakser og strikkpinner. Cissis klassevenninne, Kitty, var ofte med da faren hennes drev butikk like ved. I bakgården hoppet de strikk, lekte og hoppet paradiset. Cissi var vant til at foreldrene jobbet mye i butikken, og det ble lange dager fra morgen til kveld.



*Cissi Klein med foreldrene Mille og Wulf og broren Abraham på Munkholmen, ca 1935. Foto: Jødisk museum Trondheim*

### Krigen bryter ut

Cissi gikk i 7. klasse på Kalvskinnets skole da andre verdenskrig brøt ut i Norge. Fordi nazistene hadde overtatt skolebygget, måtte elevene møte opp ved andre lokaler – men ellers gikk skoledagene tilnærmet som før. Cissis klassevenninne, Gunvor, har senere fortalt hvordan klassekameratene lærte å vise motstand mot nazistene. De kjøpte hønsringer som man pleide å binde rundt bena på hønsene, i fargene rødt, hvitt og blått og laget smykker av dem. Å vise motstand mot nazistene var forbudt, og kunne straffes hardt. Likevel fortsatte Cissi og vennene hennes med dette, selv om de tyske nazistene var godt synlig i bybildet med sine uniformer.

I dag kan det kanskje være vanskelig å forstå hvorfor ikke de norske jødene var mer redde, eller hvorfor ikke alle flyktet da krigen brøt ut. Men mange var redde for hva som ville skje med familien om de forlot landet. Man gikk i uvisshet og bekymring om hva som kunne skje, men tenkte at hvis de fortsatte hverdagen som vanlig ville de unngå å trekke til seg mer oppmerksomhet. Cissi var like norsk som hennes andre klassekamerater. Hun var født i Norge, snakket norsk og hadde aldri bodd i et annet land. Hennes foreldre kom til Norge for over 30 år siden, de hadde lært seg norsk og fått norske statsborgerskap.

### Cissi blir arrestert

I april 1941 ble synagogen i Trondheim beslaglagt av nazistene, helt uten forvarsel. Etter hvert som året gikk, ble også flere og flere jødiske butikker beslaglagt. Høsten 1942 ble butikken til foreldrene til Cissi tatt. Pappaen, Wulf, fikk beskjed av nazistene om at han måtte betale lønn til de ansatte ut måneden. Men dette ville han ikke gjøre, da butikken var blitt tatt fra ham uten hans vilje. En av de ansvarlige nazistene, Reidar Landgraff, ble rasende, og slo Wulf flere ganger over nakken med knyttneven. Wulf slet med smerter etter dette, og oppholdt seg derfor på Menighetssøstrenes Pleiehjem. Han ble arrestert av nazistene 6. oktober 1942, sammen med de andre mannlige jødene i Trondheim. Også storebroren til Cissi, Abraham, ble arrestert. Familiens butikk fortsatte driften med nye, nazivennlige eiere.

Cissi fortsatte å gå på skolen, men hun og familien fikk ingen informasjon om hvordan det gikk med Wulf eller Abraham. De hadde blitt fengslet på Falstad fangeleir utenfor byen. Abraham bare 16 år gammel. En dag i november var Cissi på skolen som vanlig, og satt i klasserommet sammen med de andre elevene da det banket på døren. En mann var kommet, og han skulle hente Cissi.

Klassevenninnen Kitty har senere fortalt at Cissi løp opp til lærerinnen, og satt seg i fanget hennes. Men det hjalp ikke. Cissi ble fraktet ut av klasserommet, og dette var siste gangen klassekameratene så Cissi. Hun ble tatt med til leiligheten der hun bodde. Nazistene hadde samlet alle jødiske kvinner og barn i byen, og plassert de på tre forskjellige adresser – en av dem var leiligheten til Cissis familie. Her ble de holdt under oppsyn, og de fikk ikke lov til å komme og gå som de ville. Cissi på 13 år var den yngste.

Den 25. november 1942 ble hele familien Klein sendt til Bredtveit fengsel i Oslo. Dette var første gang Cissi og moren Milla fikk se Wulf og Abraham igjen, etter at de hadde blitt arrestert nesten en måned tidligere. I Oslo satt de fengslet i nesten tre måneder.

I slutten av februar 1943 ble Cissi sendt med skipet «Gotenland» til Polen, sammen med pappa Wulf og storebror Abraham. Da de ankom Auschwitz, ble alle tre sendt direkte til gasskamrene og drept.

### Hva skjedde med familien?

Cissi ble skilt fra moren sin, Milla, under oppholdet på Bredtveit. Vi kan tenke oss hvordan det var for Cissi å ikke ha moren sin hos seg der hun satt fengslet uten å ane noe om den skjebnen hun snart skulle møte.

Milla ble ikke sendt med skipet, fordi hun under oppholdet på Bredtveit fengsel ble syk og sendt til Ullevål sykehus. Trolig fikk hun hjelp av de ansatte på sykehuset, for hun klarte å komme seg over til Sverige og overlevde derfor krigen. Da hun kom til Sverige forsøkte hun forgjeves å få rabbineren i Trondheim til å adoptere Cissi og Abraham, slik at de kunne få svensk pass. Papirene for adopsjonen gikk i orden, men det var for sent. Cissi og Abraham var allerede sendt til Polen og drept.

Da krigen var over, kom Milla tilbake til et tomt Trondheim. Hun hadde mistet sin ektemann, sine to barn og sitt hjem. Hun kom aldri over tapet av familien sin og flyttet senere til Israel.

## KUNSTVERKET

### Forslag om statue og innsamlingsaksjon

Forslaget om å lage en statue av Cissi Klein kom fra en privat forslagsstiller, prest i Den katolske kirke og da lektor på Trondheim katedralskole, Egil Mogstad. Mogstad forteller selv om hvorfor han kom med dette forslaget:

«Det hadde seg slik at jeg egentlig skulle ut og reise i vinterferien 1995, men så falt jeg på isen og brakk en finger og ble hjemme. Derfor ble det slik at jeg satt på Erichsen en av dagene med en kollega og venn fra Katedralskolen. Vi var begge opptatt av en artikkel i Ukeadressa om «Barna i Auschwitz», skrevet av en venninne av Cissi, som nå var psykolog. Samtalen endte i at jeg gikk over til Adresseavisen på andre siden av gaten og snakket med journalist Rolf Rolfsen og et intervju og kom i gang. I arbeidet med å realisere statuen fikk jeg med kommunalråden Torild Strand og Jens Hoff fra næringslivet, og dannet en komité. Når det gjaldt kunstner, hadde jeg uvurderlig hjelp av førstekonservator Håkon Andersen ved Nordenfjeldske Kunstindustrimuseum. Jeg fikk kontakt med Gunnar Torvund, som kom med et non-figurativt forslag (skisse finnes i samling av dokumentasjon



om prosessen som jeg ga til synagogen), men jeg fant ut at det var viktig at det ble figurativt og slik sett nærmere barn og unge affektivt. Håkon Andersen skaffet meg kontakt med Tone Ek og Tore Bjørn Skjølvsvik og jeg sa, *smilende, en gang under prosessen at jeg vet dere er skilt, men dere må være så snill og få et barn til.*

I arbeidet med å få skaffe penger, stilte de lokale rotaryklubbene opp. I tillegg bidro flere enkeltpersoner og andre instanser. I 1995 fikk vi satt opp infoplaketten på huset, så ble skulpturen avdekket i 1997.»

Egil Mogstad fortalte også om opplevelser og betraktninger etter at statuen ble avduket. Blant annet hadde han en samtale med tidligere elev, som var kommet som flyktning fra Mostar i Jugoslavia. Hun hadde selv opplevd å se at tre av hennes venninner ble skutt ned. Hun spurte om det stemte at det var Mogstad som hadde startet arbeidet med å få laget denne statuen, og at hun måtte takke ham, og sa «jeg føler at statuen er min». Mogstad avsluttet betraktningen med at egentlig har alle besatte byer i Europa sin Cissi, og hvordan kan en 12-13 år gammel jente være en statsfiende?

### Utførende kunstneres betraktninger om arbeidsprosessen

Tone Ek fikk forespørselen til utforming av statuen fra lektor Egil Mogstad ved Trondheim Katedralskole. Hun følte at hun ikke kunne holde på med en så stor skulpturoppgave alene, og spurte Tore Bjørn Skjølvsvik om han ville delta i utførelsen.

Det ble gjort et grundig forarbeid og Tone leste mye om Cissi Kleins historie og skjebne. I forarbeidet ble det forsøkt flere positurer, både stående og forskjellige stillinger, før det ble klart at det var best at hun satt på en benk. Selve benken ønsket de skulle være tidsriktig, slik benkeformen var da Cissi levde. Det var også viktig at hun satt med en liten koffert med navnet sitt på, ettersom det er skrevet at hun hadde med seg en liten koffert da hun ble deportert. Det er også et bevisst trekk at Cissi ikke når ned til bakken med beina.

### Om kunstnerne

#### Tone Løvseth Ek

Tone Løvseth Ek har født i 1937 har sine røtter og sitt virke i Trøndelag. Tone er utdannet ved Kunst- og Håndverksskolen fra 1955- 60 og Statens Kunstakademi, Oslo under Aage Storstein i 1960–63. Hun har jobbet som billedkunstner med både maleri og grafikk, men også skulptur. Hun har deltatt i en rekke utstillinger, blant annet Statens årlige Kunstutstilling i Oslo i 1965 og 1968 og i Kunstnerforbundet i Oslo, 1964 og 1966.

Tone Løvseth Ek jobbet fra 1972 og i mange år på Ørland videregående skole. Hun opprettet, sammen med Tore Bjørn Skjølvsvik, Bjugn og Ørland malerskole.

#### Tore Bjørn Skjølvsvik

Tore Bjørn Skjølvsvik er født 7. september 1939 i Tvedestrand, og er en norsk skulptør og maler. Skjølvsvik er utdannet ved Statens Håndverk og Kunstindustriskole (1958-59), ved Central School of Arts and Crafts London (1960-61) og ved Statens Kunstakademi (1963-1967). I 1962 debuterte han på Høstutstillingen, Statens Kunstutstilling, hvor han har deltatt til sammen 12 ganger. I 1986/87 var han medlem i Den Nasjonale Jury. Skjølvsvik har også undervist. I 1968 ble han ansatt ved arkitektlinjen på NTNU hvor han underviste frem til 1972. Deretter opprettet han, sammen med Tone Løvseth Ek, Bjugn og Ørland malerskole.

Skjølsvik arbeider i klassisk tradisjon med inspirasjon fra europeiske kunstnere som Edgar Degas, Edouard Manet og Auguste Rodin. Sanselighet, inderlighet og naturtrohet er sentrale sider ved hans kunst. Skjølsviks skulpturer er blitt landemerker i norske landskap og viser til norsk arbeidsliv, idrett og historie. De mest kjente er «Klippfiskkjerringa» (1992) på piren i Kristiansund, «Gruvearbeideren» (1999) i Longyearbyen på Svalbard, «Sjømannsfamilien» (2000) i Kilsund ved Arendal, «Utvandrerminnesmerke» i Kvinesdal (2002), og «John Arne Riise» (2005) på Color Line Stadion i Ålesund.

## Cissi Klein i dag

### Cissi Klein i Trondheimshistorien

Cissi Klein er på mange måter med i Trondheimsånden i dag. Mange trøndere kjenner til både hennes person og historie. Cissi Klein er en selvsagt del av Trondheim bys historie, så vel som en del av nasjonal og internasjonal historie gjennom andre verdenskrig og deportasjonen.

### Wall of Feminism

Vi finner Cissi i bybildet også andre steder enn i statuen på Museums plass. Et grafisk bilde av henne henger sammen med mange andre trønderske kvinner som har hatt betydning, på veggen inne i Olavskvartalet, i *Wall of Feminism*. Der henger 30 fargerike portretter av historiske kvinner med tilknytning til Trondheim, for å synliggjøre kvinners bidrag, i krig- og fredstid: I samfunnsliv, kunst og kultur.



Wall of Feminism i Olavskvartalet, Cissi i bildegruppen til venstre

Nærbilde av Cissi Klein

### Cissi Klein videregående skole

Trøndelag fylkeskommune skal også bygge en ny videregående skole i Trondheim, på Falkenberg øst for Trondheim sentrum. Skolen har fått navnet Cissi Klein videregående skole, etter jenta som aldri fikk gå på videregående skole selv. Navneforslaget kom fra Hege Bae Nyholt som sammen med Hanne Moe Bjørnbet (Ap) sto bak navneforslaget på vegne av alle partiene i fylkestinget. Fylkestinget stilte seg enstemmig bak navneforslaget. Om vedtaket sa Hege Bae Nyholt til Adresseavisen 28.04.2021:

– Å oppkalle en skole etter henne, handler om både løfte den historien og sørge for at fremtidige generasjoner lærer om hva som skjedde med henne og de seks millioner andre ofrene for holocaust.

*Og så får vi også sagt tydelig at det går noen linjer fra jødeforfølgelsen og angrepet 22. juli på Utøya, i kampen mot høyreekstreme krefter. Å gi skolen dette navnet dreier seg også om å oppfordre ungdommene til fellesskap, til å tenke kritisk og til å se hverandre i medisin mot slike krefter.*

Skolen skal jobbe for å fremme mangfold og toleranse, ytringsfrihet, demokrati og politisk engasjement hver dag. Rektor Elisabeth Tandstad forteller at skolen virkelig har tatt til seg navnet og har prøvd å bli kjent med Cissi Klein og historien. Det viktigste for skolen er hva navnet står for og representerer: «Statuen er både nydelig og vond, og bildet på hun som ikke fikk videregående skole og utdanning på grunn av holdninger og politikk. Dette er så relevant i alt som er rundt oss, og som for skolen blir en ekstra forpliktelse til å ta vare på og jobbe med. Ord som demokrati og utenforskap får litt ekstra betydning. Elevene skal høres og skal kunne stå for noe, og samtidig bli øvd på å ha meninger og diskutere, og gjøres i stand til å gjøre gode vurderinger og være kritiske.»

#### Minnesmerket Cissi Klein-statuen – et sted for markering

Selve statuen er også et sted for markering gjennom året:

- Birralee International School Trondheim skole har markering hver 17. mai, med tale og nedlegging av krans.
- Det Jødiske Samfunn i Trondheim har appell hver 9 november, natten mellom 9. og 10. november, krystallnatten eller novemberpogromen.



Kilder:

[notat-om-cissi-klein.-fra-jodisk-museum-i-navnesaken.pdf \(trondelagfylke.no\)](#)

*Telefonsamtale med kunstner Tone Ek 3. mars og 25. april*

*Telefonsamtale med kunstner Tore Bjørn Skjølvik 3. mars og 25. april*

*Telefonsamtale med forslagsstiller av statuen, Egil Mogstad 4. april*

*Telefonsamtale med overlandskapsarkitekt Magnhild Lunde 22. april*

*Telefonsamtale med rektor Cissi Klein VGS Elisabeth Tandstad 25. april*

[Tore Bjørn Skjølvik – Norsk kunstnerleksikon \(snl.no\)](#)

[Om Skjølvik • TBS Gallery](#)

[Tone Løvseth Ek – Norsk kunstnerleksikon \(snl.no\)](#)

[Cissi Klein ble arrestert i klasserommet. Nå skal ny skole få hennes navn - adressa.no](#)

[Splitter ny skole i Trondheim - Trøndelag fylkeskommune \(trondelagfylke.no\)](#)

[Wall of feminism \(feministhuset.no\)](#)

[Cissi Klein får selskap i parken - adressa.no](#)

[FINN kart - en ledende norsk karttjeneste \(historiske flyfoto\)](#)